

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-1.9>**З. О. Кіреєва**доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної психології та психології розвитку особистості
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова**С. В. Аносенкова**здобувач кафедри загальної психології та психології розвитку особистості
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЧАСУ ДЕРЖСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВИДАМИ РИГІДНОСТІ

У статті представлено думку про важливість флексибільності в житті людини. Акцентовується на тому, що високопрофесійне виконання обов'язків держслужбовцем у сучасному світі пов'язано з можливістю знайти баланс між ригідністю і флексибільністю, використовуючи індивідуально-особистісні характеристики, розвиваючи спеціальні знання та навички. Констатується, що часто флексибільність вивчається через феномен ригідності. Фіксовані форми поведінки (полюс ригідності) в у психології розглядають як функціональну ригідність мислення, як ефект установки, особистісну ригідність, в рамках континууму «ригідність-флексибільність». Визначено, що у держслужбовців проявляється схильність до широких форм фіксованої поведінки. Встановлено, що третина держслужбовців має нездатність за об'єктивної необхідності змінити думку, ставлення, установку, мотиви поведінки, модус переживання. Доведено, що особливості флексибільності/ригідності у держслужбовців проявляються у впертості, педантизмі, стереотипіях в поведженні та мисленні. У них виявлений високий рівень різних форм ригідної поведінки, який потребує корекційних вправ та дає змогу констатувати відсутність флексибільності. Передбачається, що переважна кількість державних службовців можна віднести до флексибільно-еластичних типів, які після рішення завдання з новими умовами повертаються до старого способу вирішення.

Ключові слова: особистість, флексибільність, ригідність, державний службовець, час, репрезентації часу.

Постановка проблеми. Поняття «репрезентація», висувається на передній план на сучасному етапі розвитку психології. У роботах Дж. Андерсона, А.В. Брушлінського, А. Пайвіо, Дж. Ройс, М.О. Холодної, Г.П. Стеценко, Н.І. Чуприкової, О.Ю. Артем'євої, О.Г. Шмельова, О.О. Сергієнко репрезентації трактуються як узагальнено-абстрактні продукти перероблювання сприйнятого, засоби суб'єктивного уявлення дійсності, особливого роду психічна реальність, яка, хоча, й ініціюється «ззовні», зовнішньою дією, але зароджується та забезпечується «усередині» суб'єкта. Осягнення темпоральної дійсності, на думку З.О.Кіреєвої [4], виражено у репрезентаціях часу та його властивостей, що зумовлені переживаннями, досвідом життєдіяльності, особистісними особливостями та впливом соціокультурних феноменів і мови. Тому, на наш погляд, вивчення репрезентації часу в осіб з різним рівнем ригідності є актуальним і відповідає напряму наукової школи «Психологія часу» Д.Г. Елькіна – Б.Й. Цуканова.

Короткий огляд останніх досліджень і публікацій. Методологія системного підходу або системного аналізу явищ різного походження використовується досить широко. В основі цієї мето-

дології лежить загальна теорія систем [7, с. 35]. Одним з принципів розвитку систем є взаємодія двох протилежних тенденцій – тенденція до збереження і тенденція до зміни цих систем. Отже, проблема стійкості та мінливості людини може бути представлено при розгляді понять ригідність і флексибільність, які утворюють психологічний конструкт «ригідність – флексибільність».

І.П. Павлов розглядав ригідність як одну з форм фіксованої поведінки та надавав цьому стану більше значення, зближуючи його зі стереотипністю і нав'язливістю. Вчений вважав, що в основі ригідності лежить застійність або інертність нервових процесів, де «інертність, з одного боку, є нормальним явищем, а з іншої – що переходить при відомих мірах в патологічний стан» [цит. за 3].

К. Гольдштейн визначав ригідність як прихильність до неадекватного акту поведінки для поставленого завдання: ригідний індивід не може переключитися з однієї дії на іншу, якої вимагає завдання.

З часом, Г.А. Ніжарадзе зазначав, що у більшості випадків під ригідністю розуміється використання суб'єктом неадекватних для цієї ситуації стереотипів поведінки, некритичне наслідування

відомого способу дії, нездатність змінити одного разу вибрану стратегію і тому подібне [5]. О.А. Рождественська визначила ригідність як ускладнену або несвоєчасну зміну поведінки при зміні ситуації [6].

Е.В. Галаженський [2] спираючись на визначення Г.В. Залевського вважав, що сутність ригідності як загальносистемної властивості полягає в тому, що вона являє собою інтегральний, найбільш загальний показник міри відкритості психологічної системи.

Щодо флексибільності, то здатність особистості змінити елемент або усю програму поведінки у разі вимог об'єктивної ситуації визначають як флексибільність. К. Роджерс вважав однією з умов психічної цілісності та здоров'я особистості гнучкість в оцінці самого себе, уміння під натиском досвіду переоцінювати систему цінностей, що раніше оформилася, що є умовою безболісного пристосування людини до умов життя, що безперервно змінюються.

У закордонних когнітивних дослідженнях поняття «флексибільність» пов'язують з когнітивною гнучкістю (cognitive flexibility). Так, D.R. Dajani, L.Q. Uddin визначають когнітивну гнучкість не лише як суму реалізації різних виконавчих функцій, але і як зміщення або реконфігурацію відповіді на нову мету. F. Butteltmann, J. Karbach вважають, що когнітивна гнучкість, це здатність гнучко перемикатися між завданнями – це є основним виміром виконавчих функцій (EF – executive functions), який дозволяє контролювати дії та гнучко адаптуватися до умов, що змінюються.

Українська дослідниця Л. Балецька [1] вважає, що когнітивна гнучкість це особлива здібність людини до швидкої зміни своїх думок в залежності від ситуації до ситуації, при цьому з незначним фокусом на внутрішніх стресогенних факторах. Взагалі у сучасній вітчизняній психологічній літературі, поняття гнучкості розподіляють на: особистісну характеристику (інтелектуальна гнучкість) і особливість розумової діяльності (гнучкість мислення). Українські науковці в широкому сенсі розуміють феномен когнітивної гнучкості як вміння особистості перемикаєти мисленнєві процеси, незалежно від того, чи викликане воно спеціальною зміною правил або необхідністю у перегляді колишніх установок, думок в умовах нової ситуації [1].

Відомо, що для вивчення флексибільності використовують шкалу CFS – когнітивну шкалу гнучкості, що була створена М.М. Мартіном і Р.В. Рубіном [9], яка забезпечує вивчення гнучкості в контексті ефективної комунікації. Пізніша версія CFI ґрунтується на CFS і розширює її корисність [8]. Вчені К.Ю. Осовалюк та С.С. Кургінян зробили спробу адаптації опитувача CFI-R російською мовою (2018 р.) і ними були отримані задовільні психометричні характеристики, проте

процедура не закінчена та опитувач не опублікований, тому у своєму дослідженні ми використовуємо методику Г.В. Залевського «Томський опитувач ригідності» («ТОР»), метод суб'єктивного шкалювання репрезентацій часу.

Мета статті – емпіричним шляхом дослідити зв'язок репрезентацій часу держслужбовцями з видами ригідності.

Матеріали та методи дослідження. З метою вирішення поставленої мети ми використовували: теоретичні методи, методи психологічної діагностики та методи математичної обробки даних (описова статистика, кластерний аналіз). Метод психологічної діагностики містив: методику Г.В. Залевського «Томський опитувач ригідності» («ТОР»), метод суб'єктивного шкалювання репрезентацій часу.

Асоціативні слова-реакції та висловлювання про час розподілялися за категоріями (за З.О. Кіреєвою): наглядно-образні, сенсорно-перцептивні, судження про швидкість течії часу, тривалість часу, вічність, абстрактні судження, цінсно-сміслові судження, метафоричні судження.

При застосуванні методу суб'єктивного шкалювання учасникам дослідження пред'являлося 18 пар прикметників, за допомогою яких можна схарактеризувати час: різноманітний – одноманітний, приємний – неприємний, гарний – поганий, добрий – злий, світлий – темний, безпечний – небезпечний, неорганізований – організований, роздроблений – цільний, розтягнутий – стислий, довгий – короткий, сильний – слабкий, складний – простий, безмежний – обмежений, пустий – насичений, стрибкоподібний – плавний, переривчастий – не переривчастий, активний – пасивний, тече повільно – тече швидко.

Для оцінки зазначених характеристик використовувалася стандартна п'ятибальна шкала Лайкерта: від «зовсім не характерно» до «дуже характерно». Дослідження проводилося за інструкцією: «Послідовно оцініть від 1 до 5 своє сприйняття часу за допомогою наступних протилежних емоційно-оцінних характеристик. Після того, як Ви поставили всі оцінки зосередитися. Уявіть час. Які асоціації викликає у Вас це поняття. Опишіть, будь ласка, що для Вас є час». Отримані дані бальних оцінок оформлювалися в матриці які оброблялись методом кластерного аналізу для виявлення груп, на які розподіляються змінні, що характеризують час. Класифікація змінних виконувалася за У. Вардом.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. На першому етапі за допомогою методики ТОР ми встановили, що схильність до широких форм фіксованої поведінки (шкала СКР) притаманна 38%. Отримані дані свідчать, що майже третя частина від усіх учасників дослідження схильна до впертості, педантизму, стерео-

типій, персеверацій, нав'язливостей. Значна частка держслужбовців (33%) має високий рівень прояву актуальної ригідності (шкала AP), високий рівень усвідомленої позиції до неприйняття змін і нового, яку відбиває шкала установочної ригідності (УР) мають 39% держслужбовців. Високий рівень сенситивної ригідності проявляється у 48% держслужбовців. Відомо, що шкала сенситивної ригідності відбиває рівень інтенсивності антипатії, тривоги, страху на які-небудь зміни чи нові події. Людям з високим рівнем даного виду ригідності притаманне чіпляння за звичне, відмова від пошуку нових рішень, тих чи інших проблем, підходів цілей. Достатньо висока частка держслужбовців (55%) має високий рівень прояву ригідності в емоційно-афективній сфері (шкала РСТ). Більш ніж у половини держслужбовців визначається високий рівень преморбідної ригідності (63%). Тобто значна кількість учасників дослідження відмітила, що в підлітковому та юнацькому віці в них були труднощі у пристосуванні до змін і нових обставин, сором'язливість, впертість, недооцінки чи переоцінки власних можливостей, стеничність, педантизм. Отже, статистичний аналіз результатів дослідження показує, що держслужбовці більш схильні до проявів установочної ригідності, сенситивної ригідності, преморбідної ригідності. Вони проявляють небажання, відносно нездатність змінювати власну психічну установку і переструктурувати способи поведінки, зосереджуються на негативних емоційних станах, спогадах. Флексибільність відмічається у 62% держслужбовців.

На другому етапі дослідження вивчено уявлення про час та репрезентацій часу за допомогою методу суб'єктивного шкалювання репрезентацій часу. Аналіз репрезентацій часу відбувався згідно з класифікацією З.О. Кіреєвої та разом з тим, ми розглядаємо емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти у кожній категорії суджень. Вчена виділила наступні категорії суджень: асоціативні, сенсорно-перцептивні, поняттєві, цінносно-сміслові, метафоричні. У свою чергу поняттєві судження мають декілька видів. Розглядаються поняттєві судження з такими атрибутами часу як рух, вічність, безкінечність, суб'єктивна швидкість течії часу, відносність течії часу. До категорії поняттєві суджень також відноситься комплексні судження і судження про час як наукове узагальнення.

Загальна доля асоціативних суджень складає 11,6%. Судження «час – годинник», «час – влада, те що нами керує» зустрічається в 3,3% кожне, «час – гроші» у 5% випадках. Дана категорія має нейтральний, позитивний і негативний емоційний компонент. Нейтральний компонент проявляється в відчуженні поняття часу від власних переживань і його репрезентацією в повсякденному образі годинника. При використанні асоціацій влада і гроші, зачіпаються чи позитивні чи негативні

переживання в залежності від рівня задоволеності своїм життям, соціальним статусом. Образ часу зв'язується з матеріальними цінностями, повагою чи презирством, активністю.

Сенсорно-перцептивні судження, такі як «час – пори року, зима, весна, літо, осінь, зміна сезонів», «час – день, ніч, місяць(и), рік(и)», «час – секунди, минути, часи, доба» зустрічаються в 10% випадках. Емоційна складова для людей цієї категорії суджень пов'язується з циклічністю процесів, які відбуваються в зовнішньому середовищі, наприклад «зима – спокій, весна – активність, літо – радість, осінь – напруження». Образ часу розуміється як зміна циклів: добових, тижневих, сезонних. Характерне пасивне використання часу, тому що циклічність створює ілюзію сталості, стійкості.

Поняттєві судження типу «час – рух навколо нас, ніколи не зупиняється» зустрічаються у 2,5 % випадків, судження «час – тривалість, тривалий процес» у 8,3% випадків; «час – вічність, нескінченність» у 5%. Судження «час – швидкоплинність, течія навколо нас» зустрічається в 6,6% випадків. Судження про відносність течії часу не зустрічаються.

Окрему групу складають висловлювання про час як абстрактне явище, яке вивчається в науках: «час – фізичне явище, властивість, з допомогою якої людина сприймає світ, абстрактна фізична одиниця виміру, основне поняття у фізиці та філософії, міра, що виміряє зміни, форма існування світу». Дана група складає 10% випадків. Для держслужбовців з даною категорією суджень характерна амбівалентність емоційної складової, активне використання та заволодіння часом як ресурсом. Образ часу мислиться як безповоротний, з минулим, що пішло і не повернеться.

Цінносно-сміслові судження, такі як «час – життя або вчитель» з різноманітними відтінками, що описують процес життя, ставлення до дитинства та старості, смерті, отриманого життєвого досвіду і транслювання цього досвіду своїм дітям та наступному поколінню, ставлення до минулого, сьогодення та майбутнього зустрічаються у 28,3% випадках. З них у 8,3% випадках репрезентація часу пов'язана з відчуттям його дефіциту в житті. Ця група суджень має не тільки цінносно-смісловий аспект, пов'язаний з браком часу для реалізації задумів, а і сенсорно-перцептивний. У своїх висловлюваннях про час, акцент робиться на власні відчуття від втрати того, що не зумів зробити та надію на те, що можу чи маю встигнути, тривогу та хвилювання від власної недосконалості чи від незадоволеності своєю діяльністю. В цих випадках мова може йти про екзистенційний аспект у судженнях про час.

Як і для попередньої категорії, характерна амбівалентність емоційної складової, якась впевненість в часі, як в чомусь близькому, природному

для людини. Образом часу є пульсація життя. Час розуміється як цінність життя, в якому важливим є його кожна мить. Значущою формою поведінки виступає активність, яка спрямована на організацію життєвого простору.

Останню категорію складають метафоричні судження – 17,5% випадків. Метафорами часу виступають ріка, вода, пісок, колесо. Перші три є символами часу як потоку, яких втрачається безповоротно. Колесо є символом циклічності часу, повторюваності його змін. Держслужбовців з даною категорією суджень характеризує амбівалентна емоційна складова. Безповоротність часу сприймається негативно, а перспективи, які відкриває час – позитивно. Винятком є сприймання перспективи як втрати: молодості, здоров'я, роботи. Наприклад: «Ріка, яка впадає у море втрачає свою сутність, а людина старіючи втрачає свою молодість і здоров'я». Образ часу ґрунтується на концепті руху з безперервністю, швидкістю течії, безповоротністю або на концепті руху, який може себе відновлювати. Поведінкову складову можна схарактеризувати як активну, бо рух є основним змістовним сенсом метафоричних образів і розуміння часу.

Далі, враховуючи репрезентації часу та 18-ть біполярних змінних, які репрезентують час за допомогою кластерного аналізу отримали три кластери.

До першого кластеру ввійшло 10 змінних: різноманітний – одноманітний, приємний – неприємний, гарний – поганий, добрий – злий, світлий – темний, сильний – слабкий, складний – простий, безмежний – обмежений, стрибкоподібний – плавний, активний – пасивний. Сукупність перерахованих репрезентацій часу описують його з точки зору емоційного відношення. Відомо, що емоційно насичений час тече швидко та сприймається як різноманітний, а емоційно ненасичений сприймається як одноманітний. Такі характеристики як приємний, гарний, добрий, світлий, сильний, складний у своєму семантичному значенні є оцінками, що визначають задоволення чи незадоволення подіями, що відбуваються. Стрибкоподібність – плавність і активність – пасивність характеризують розгортання, динаміку емоційних відчуттів. Безмежність – обмеженість може репрезентуватись у зв'язку з емоційною напругою, яку викликає час, коли його не вистачає і спокоєм, коли його достатньо. Тобто перший кластер може бути визначений нами як «Оцінка».

У другий кластер увійшли 4 пари репрезентацій: безпечний – небезпечний, неорганізований – організований, розтягнутий – стислий, довгий – короткий. Перераховані репрезентації характеризують час з точки зору його організованості, послідовності розташування подій і очікувань від визначеної послідовності. Цей кластер отримав назву «Організованість, послідовність».

До третього кластера також увійшли 4 пари репрезентацій: тече повільно – тече швидко, роздроблений – цільний, пустий – насичений, переривчастий – не переривчастий. Зазначені репрезентації описують час з точки зору його динамічності, яка може бути визначена через тривалість чи дискретність. Цей кластер отримав назву «Динамічність».

Подальший аналіз репрезентацій часу за опитувальником «Сприйняття часу» проводився за шкалами «оцінка», «організованість», «динамічність».

Шкала «оцінка» відбиває загальні емоційно-оціночні уявлення про час, вказує на неоднорідність, полярність емоційного відчуття часу. Позитивна оцінка часу пов'язана з його визначенням як приємного, хорошого, доброго, світлого, сильного. Негативна оцінка – з визначенням часу як неприємного, поганого, злого, темного, слабкого. Окрім позитивної та негативної забарвленості часу шкала також визначає і такі емоційні враження як задоволеність – незадоволеність, легкість – напруження.

Шкала «організованість» семантично зв'язана з топологічною властивістю часу. Відбиває структурні, ієрархічні уявлення про час з якими пов'язується відчуття безпеки. Визначною характеристикою організованості часу є чітке уявлення про послідовність чи одночасність подій, визначення їх тривалості з подальшою оцінкою витрат часу.

Шкала «динамічність» семантично зв'язана з метричною властивістю часу. Відбиває динамічні характеристики часу: суб'єктивне визначення течії його швидкості, уявлення про тривалість, засіб зміни різноманітних тривалостей.

У таблиці 1 представлені дані з описової статистики загальної кількості обстежених держслужбовців за опитувальником «Сприйняття часу».

Таблиця 1

Показники вибірки за опитувальником «Сприйняття часу»

	Оцінка	Організованість	Динамічність
Середнє значення	2,70	3,10	2,65
Стандартна похибка середнього	0,05	0,04	0,06
Медіана	2,60	3,00	2,50
Мода	2,60	3,25	2,25
Стандартне відхилення	0,55	0,46	0,61
Дисперсія вибірки	0,30	0,21	0,37
Мінімальне	1,70	2,00	1,00
Максимальне	3,80	4,00	4,00
Ексцес	-1,01	-0,62	-0,50
Асиметричність	0,17	-0,11	0,05

За кожною шкалою можна отримати від 1 до 5 балів, тобто мінімальне значення складає 1 бал, максимальне – 5 балів. Таким чином середнє значення 2,7 за шкалою оцінки вказує, що держслужбовці емоційно визначають час як позитивний, ставляться до нього з легкістю і в цілому ним задоволені. Середнє значення 3,1 за шкалою організованість вказує, що держслужбовці схильні вибирати середні значення між організованістю і неорганізованістю часу. Час для них і не розтягнутий, і не стислий, і не довгий, і не короткий, але очікування може викликати відчуття небезпеки. Середнє значення 2,65 за шкалою динамічність вказує на більшість оцінок швидкої течії часу, тобто час сприймається як цільний, насичений, дискретний.

Аналіз кореляційних зв'язків між шкалами TOP (Томського опитувальника ригідності) і репрезентаціями часу виявив існування декількох зв'язків на різних рівнях значущості (табл. 2).

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки

	Установочна ригідність	Сензитивна ригідність	Направлений асоц. експерт.
Оцінка	-0,280**	0,232*	-0,244**
Організованість	-0,275**	0,213*	-0,259**
Динамічність	-0,270**	0,230*	-0,224*

Примітка: ** – кореляція є значущою на рівні 0,01 (2-стороння); * – кореляція є значущою на рівні 0,05 (2-стороння)

Кореляційні зв'язки між установочною ригідністю і шкалами сприйняття часу показують, що установка на неприйняття нового, змін у власному внутрішньому середовищі у держслужбовців може супроводжуватися відчуттям задоволення часом, позитивним ставленням до нього, його організованістю, розтягнутістю, безпекою. Такий феномен можна пояснити психологічним захистом, який блокує усвідомлене ставлення до необхідності внутрішніх змін, пов'язаних зі змінами у зовнішньому середовищі.

Зв'язки між сенситивною ригідністю і шкалами сприйняття часу вказують на те, що напружена емоційна реакція на нове, страх перед змінами в реальній ситуації пов'язаний з негативною оцінкою часу, сприйманням його як неорганізованого, такого, що рветься, стрибає і викликає втрату безпеки.

Висновки. Таким чином, продемонстровано схильність до широких форм фіксованої поведінки 38% держслужбовців. Доведено, що держслужбовці більш схильні до проявів установчої, сен-

ситивної преморбідної ригідності. Встановлено кореляційні зв'язки між установочною, сенситивною ригідністю і репрезентаціями часу.

Перспективи подальших досліджень – вивчити репрезентації часу та особливості ригідності у підприємців.

Література:

1. Балецька Л. Когнітивна гнучкість особистості: діагностична репрезентативність. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологія»*. 2016. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrn_2016_3_3
2. Галажинский Э.В. Ригидность как общесистемное свойство человека и самореализация личности. *Человек в психологии: ориентиры исследования в новом столетии: материалы межвузовской научной конференции*. Караганда, 2011. URL: <http://flogiston.ru/articles/general/galazhinsky>
3. Психическая ригидность-флексibilityность как акмеологический инвариант профессионализма / В.Г. Залевский, Н.В. Козлова. *Сибирский психол. журн.* 2007. № 22. С. 75–80.
4. Киреева З.А. Развитие сознания, детерминированное временем : Монография. Одесса : БМБ, 2010. 384 с.
5. Нижарадзе Г.А. О двух типах ригидности при решении интеллектуальных задач. URL: <http://www.voppsy.ru/issues/1987/873/873142.htm>.
6. Рождественская Е.А. Особенности проявления тревожности и ригидности в актуальном состоянии преподавателей, переживающих коммуникативный стресс. *Вестник Томского государственного университета*. 1999. № 268. С. 120–122. URL: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000320277>
7. Циба В.Т. Теоретичні засади соціальної психології: системний підхід : монографія. Київ : Університет «Україна», 2011. 35, 359 с.
8. Dennis J.P., Vander Wal J.S. The cognitive flexibility inventory : Instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognitive therapy and research*. 2010. № 34. P. 241–253.
9. Martin M.M., Rubin R.B. A new measure of cognitive flexibility. *Psychological reports*. 1995. № 76. P. 623–626. 25. Martin M.M., Anderson, C.M. The cognitive flexibility scale : Three validity studies. *Communication Reports*. 1998. № 11. P. 1–9.

Kireieva Z. O., Anosienkova S. V. Connection of representations of time to different types of rigidity of civil servants

The article states that the representations of time are conditioned by feelings, life experience, personal characteristics and influence of sociocultural phenomena and language. The article describes the problem of stability and variability of a person when considering the concepts of rigidity and flexibility. It is performed an analysis of the views of domestic and foreign scientists on the phenomena of rigidity and flexibility. It has been demonstrated that 38% of civil servants are prone to wide forms of fixed behavior. It has been statistically

proven that civil servants are more prone to manifestations of adjusting, sensitive, premorbid rigidity. It has been shown that 62% of civil servants are noted for flexibility. It was established that associative, sensory-perceptual, conceptual, value-semantic, metaphorical representations of time are represented among the civil servants. It is proved that representation of time and bipolar assessments about time represent three clusters: evaluation, organization/sequence, dynamism. It was established that civil servants emotionally determine time as positive, treat it with ease and in general, they are satisfied, the time for them is not extended, and in general, time is perceived as a whole, saturated, discrete. Correlation ties between adjusting, sensitive rigidity and time representations were established. It is stated that the connections between the adjusting rigidity and the scales of time perception show that the directing on the rejection of new, changes in the internal environment of civil servants may be accompanied by a feeling of satisfaction with time, a positive attitude towards it, its organization, stretch, and security. The links between sensitive rigidity and the scales of time perception indicate that a tense emotional reaction to new, fear of changes in the real situation is associated with a negative assessment of time, perceiving it as unorganized, eroding, jumping and causing loss of security.

Key words: *personality, flexibility, rigidity, civil servant, time, time representation.*